

Mit tart legfontosabb teendőinek az MTA új főtitkára?

Válaszol: Kroó Norbert, az MTA r. tagja, az Akadémia főtitkára

---

Pályám során — mint akadémiai kutató, majd intézetvezető — számos szalon álltam kapcsolatban az MTA szervezet különböző ágaival, de ez nem terjedt ki a szerteágazó komplexum minden elemére. Új funkciómba való beilleszkedésem során azt hiszem, logikus lépés, ha minden apró részletében meg kívánom ismerni azt a területet, amelynek működéséért három évig felelősséggel tartozom. Ezért a következő hetekben intenzív látogató programot tervezek, és így feltérképezem az Akadémia minden tevékenységi területét, különös hangsúllyal azokra a szervezeti egységekre, melyekkel eddig — mint természettudományos kutatóhely vezetője — kevéssé kerülhettem kapcsolatba. Jelesül, elsőként a társadalomtudományi intézeteket szeretném meglátogatni, de behatóan kívánok foglalkozni a Titkárság, a Tudományos Osztályok, a támogatott kutatóhelyek és az akadémiai háttérintézmények helyzetével, problémáival is. Tekintsük ezt alapozó munkának, amelyhez szeretném megnyerni a kutatóhelyi vezetők támogatását a konstruktív, nyílt problémafeltáró légkör megteremtésében.

Ami a „főtitkári programot” illeti, rengeteg aktuális kérdés merül fel, közöttük megkísérellek bizonyos fontossági sorrendet kialakítani, bármennyire is hiú vállalkozásnak tűnjék ez. A program csomópontjait a pénzügyi felszültségek, a nemzetközi tendenciák, a kooperációra való törekvések és nem utolsósorban pszichológiai tényezők szabják meg, határolják be.

Elsőként a kutatói bérek rendezésével szeretnék foglalkozni. Megalázó, sőt túrheterlen ugyanis az a helyzet, melyet a különben szintén alacsony egyetemi oktatói és kutatói bérek közti, a felmérések szerint 40%-os bérszínvonal-különbség jellemez, s amely teljességgel indokolhatatlan. E kérdésben már több fórumon folyt eszmecsere, s a rendezés szükségességével az Országgyűlés Felsőoktatási, Tudományos és Innovációs Albizottsága is egyetértett, sőt, az Oktatási Minisztérium illetékesei sem ellenzik. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy hosszú s harcos út áll előttünk e tekintetben, amit jól megválasztott érveléssel kell megvívni és — remélhetőleg — megnyerni.

A kutatói bérrendezésnek egyébként a létező anomália feloldásán túlmenően két, korántsem mellékes implikációja is van. Az egyik a minőségi kutatómunka fokozott megkövetelése, ami a jelen bérvizonyok között csak korlátozottan

realizálható. (A kutatás minőségének javítására persze a bérezésen kívül más eszközök is felhasználandók.) Egy közelmúltban lezajlott tudománypolitikai szimpóziumon a finn előadótól megtudtuk, hogy Finnországban már kutatóhiány mutatkozik, pedig nekik nem kell megküzdeniük a mienkhez hasonlóan hátrányos bérhellyel. Mennyivel inkább élő ez a probléma nálunk — legalábbis a minőség tekintetében —, ha a pályaelhagyásokat, a vállalkozói szféra vonzerejét észleljük.

A második nagy kérdéskör, amelyben sürgős tennivalót érzek, az *egyetemek és az akadémiai intézetek közötti harmonikus együttműködés* kialakítása. Ez közismerten „örökzöld” téma, amelyben már korábbi akadémiai ciklusokban is születtek kezdeményezések, intézkedési tervek, de a jó szándék ellenére sem sikerült még áttörést elérni. Véleményem szerint a kiindulópont a két szektor által művelt kutatások közti világos *differenciálás*. Az egyetemi kutatás jellemző modellje a professzor s a köréje csoportosuló néhány oktató, valamint PhD hallgató és diák alkotó együttműködése, korlátozott eszközigenyesség mellett. Ugyanakkor a főhivatású kutatóintézetek terepe a hosszabb távú, jelentős infrastruktúrát igénylő, nagyobb volumenű kutatási feladatok elvégzése. A két intézményrendszer közelítése csak funkcionális alapon képzelhető el, úgy lesz igazán hatékony.

Szeretném mindenképp elősegíteni, hogy a kutatóintézetekben meglévő infrastruktúra szervezett formában váljon hozzáférhetővé az egyetemi kutatás/kutatók számára. (Mellesleg ez a célkitűzés a néhány évvel korábbi Világbank projekt műszer-programjában is megjelent.) Ugyanakkor — másik oldalról — lehetővé kell tenni, hogy az akadémiai kutatók szervezeten és megfizetett formában oktathassanak az egyetemeken. Főtitkári „vízióm” egy szolgáltató funkciójú nemzeti kutatóintézeti hálózat kiépítése, amely magas színvonalon képes műszerparkját, számítógép-állományát — és természetesen szakértelmét, know-how-ját — az ország kutatóközösségének, ezen belül elsősorban az egyetemnek és a kis és közepes vállalatok rendelkezésére bocsátani. Célszerűen erősítheti továbbá a „két szomszédvár” szinergiáját a kutatási projektekben való együttműködés, napjainkban például az EU 5. Keretprogramban való közös pályázat különös tekintettel a multidiszciplináris megközelítés fokozódó szükségességére. Ezt bátorítani, ösztönözni kell.

Harmadik nagy csomópontja elgondolásaimnak a *nemzetközi tudományos kapcsolatok* előtérbe állításához kapcsolódik, amit előnyösen támasztanak alá az évek hosszú során át adódott és ápolt — valóban igen sokrétű és számos ország kutató- és kutatásirányító apparátusára kiterjedő — személyes kapcsolataim. Hatékonyabban kellene élnünk az intézményesen jól kiépített egyezmények és szervezeti tagságok lehetőségeivel. Úgy vélem, hasznos előrelépést jelentene, ha az akadémiai kutatók rendkívül szerteágazó személyes nemzetközi tudományos kapcsolatainak mikroszövedékét integrálni lehetne a „hivatalos” struktúrába, illetve az előbbieket addicionális, bővítési lehetőségeket tárnának fel a közös kutatások számára. Különösen aktuális lehet ez most, az EU programokhoz való csatlakozásunk időszakában, amikor viszonylag rövid határidőn belül kell megtalálni a megfelelő szakmai partnert az EU tagországbeli kutatókkal való közös pályázat benyújtásához.

A közeljövő feladatai között érdemes megemlíteni még néhány olyan problémát is, amelyek egy része túllép az Akadémia hatókörén, azonban feltétlenül méltó az MTA vezetésének figyelmére.

Ilyen mindenekelőtt a *multidiszciplináris megközelítés* előtérbe kerülése a kutatási témák kidolgozásában, sőt már a témaválasztásban is. Ennek egy

speciális aspektusa a társadalomtudományi és műszaki-természettudományi kutatók együttműködése, a komplex szemlélet dominánssá válása. Remélem, végérvényesen lekerül a szinterről a két nagy diszciplína-csoport szembeállítás. Az új irányzat már szinte követelményként jelenik meg az EU 5. Keretprogramjában, ahol egyik alapelv, hogy a kidolgozandó projektekből lehetőség szerint be kell mutatni az adott műszaki vagy természettudományi kutatási eredmény széles értelemben vett gazdasági-társadalmi hatásait, következményeit is.

Tovább haladva a kutatások fenomenológiájában, törekednünk kellene a *kutatásfinanszírozás szétaprózódásának megakadályozására*, ami egyébként nem csak magyar jelenség: az EUREKA programjai kapcsán is felfigyeltek például arra a káros jelenségre, amely a parciális jelentőségű, kis volumenű kutatások elszaporodására, a nagyobb lélegzetű, átfogó programok háttérbe szorulására vezetett. Előnyös lenne, ha kutatócsoportjaink összefogásával nagyobb kutatási célok eléréseért, nagyobb összegekre pályáznánk. (Itt megint szerephez jut a már említett komplex szemlélet, illetve a multidiszciplinaritás.)

Ezzel összefüggésben nagyobb hangsúlyt szeretnék fektetni a *stratégiai kutatási programokra*. Az Akadémia által koordinált s a közelmúltban számos kötetben publikált stratégiai kutatások első menete kitűnő kiindulásul szolgálhat, ezek továbbviteléhez, szelekciójához kell támogatást, konszenzust találni. A stratégiai kutatások tekintetében — ahogy egyébként más szempontból is — jó példaként szolgálhat az évi 6–7%-os GDP-növekményt produkáló Írország, ahol 3 év alatt 55 milliárd forintnak megfelelő összeget fordítottak erre a célra, miközben sikeresen kapcsolják össze az országos érdeket az intellektuálisan (is) vonzó kutatási célokkal. A kormányprogramban 2002-re kitűzött, K+F-re fordított 1,5%-os GDP-arány (a GERD) növekményének egy részét ezekre a stratégiai kutatásokra lehetne/kellene fordítani, de üdvözölhető lenne az OTKA szerepvállalása is.

Érdekességként megjegyzem, hogy személyemben tagja vagyok az említett ír stratégiai program zsűrijének, amely 10 tagú; ebből 4 ír és 6 külföldi, de szavazati joguk csak a külföldieknek van. Ebből ugyanis rögtön adódik a főtítkári program további törekvése, nevezetesen a külföldi tudósok, szakértők bevonása a hazai kutatásértékelési műveletekbe — ami nem halasztható tovább, ha valóban az európai tudományos közösségbe akarunk integrálódni. Ismert a bizonyos körökben észlelhető zsigeri idegenkedés a peer review nemzetközivé tételétől, ám ma nem ismert olyan fejlett ország — beleértve az USA-t is — ahol megtűrjük a belterjességet. Mind a kutatások, mind a kutatóhelyek értékelése területén előre kell lépünk, megteremtve a külföldi bírálókat közreműködésének feltételeit s meggyőzve a kutatói közvéleményt.

Akad tennivaló a kutatások orientálása területén is. Mindenekelőtt megfontolandónak tartom — országos szinten — a *kutatási prioritások* meghatározását, minden ellene szóló érv ellenére. Az ország tudományos image-ének aligha használna — s ez nemzetközi tárgyalásokon gyakorta felmerül — ha nem rendelkezünk néhány, az ország érdekeit és a nemzetközi trendeket okosan ötvöző prioritással. E műveletnek értelme persze igazán akkor van, ha e kiemelt témakörökre többletfinanszírozás is hozzárendelhető. A prioritások meghatározásánál a hazai kutatás erős, versenyképes szingularitásaira kell alapozni (ezek felmérésére már történtek kísérletek — s ez igazán méltó akadémiai feladat lenne).

Másrészt a kutatás és a gazdaság összekapcsolása érdekében gondolkodni kell a tradicionális *ipari kutatóintézetek* eltűnése után maradt üres betöltésén. Ebben az MTA-intézetek is szerepet vállalhatnak, felvállalva bizonyos, a gaz-

daság megerősödését szolgáló kutatási feladatokat (ha van hozzá finanszírozó). Ide csatlakozik a piacgazdaság fontos elemét jelentő kis- és közepes vállalatok számára hasznosítható kutatási eredmények generálása is. Megint utalhatok az EU 5. Keretprogramra, ahol nyerési esélye leginkább olyan pályázatoknak van, ahol ipari (potenciális hasznosítható) partner is részese a pályázó teamnek.

Részben a kutatóhálózat, részben a kutatásfinanszírozás témaköréhez tartozik a magyar *Centre of Excellence* program beindítása, ahol az EU által kiírt pályázat okán már a legközelebbi jövőben szükséges az előrelépés. A „CoE” számos fejlett országban bevezetett kutatáspolitikai eszköz. Lényege, hogy meghatározott (több éves) időtartamra jelentős forrásokat nyújt a kutatásfinanszírozó olyan kutatóegységek (intézetek, tanszékek, csoportok) részére, amelyek nemzetközileg is versenyképes kutatást művelnek az ország stratégiája szempontjából fontos területeken. Az elfogadás előfeltétele természetesen a több évre szóló, koncepciózus kutatási terv pályázati benyújtása. Számunkra a finn modell szolgálhat kiinduló példaként,^{*} ahol a Finn Akadémia koordinálása mellett, az Oktatási Minisztérium és a technológiai kutatásokért felelős TEKES együttműködésében és közös finanszírozásában valósul meg évek óta a finn CoE program. Szeretném hozzátenni, hogy a CoE fogalmához elválaszthatatlanul kapcsolódik a kutatóképzés, valamint az esetek többségében a multidiszciplinaritás is.

Akár a finn példa apropójából kiindulva is igen lényegesnek tartom a magyar „tudomány- és technológiapolitikai háromszög” vagyis az Oktatási Minisztérium, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság és a MTA harmonikus együttműködését, az időnként megjelenő feltékenységi hullámok elsimítását s a közös célok érdekében való együttes fellépést, a koordinált akciókat. Úgy gondolom, ehhez jó alapot nyújtanak a kialakult személyes kapcsolataim mindkét szervezettel.

Egy rövid áttekintés persze nem adhat teljes körű képet az új főtítkár megvalósítani tervezett elgondolásairól. Óvatos bizakodással azonban leszögezhető az a konklúzió, hogy a magyar kutatás s benne az akadémiai kutatóhálózat előtt régen nem nyílt olyan kedvező perspektíva, mint éppen napjainkban. E bizonyára sokak által megkérdőjelezett optimizmusomat a következőkkel támasztom alá:

— kedvező és „befogadó jellegű” a nemzetközi helyzetünk: a NATO-tagság elnyerése, az EU-hoz való csatlakozásunk tárgyalásainak konstruktív előrehaladása, az EU 5. Kutatási és Technológiai-fejlesztési Keretprogramjába való teljes jogú felvételünk, számos fontos nemzetközi szervezetben élvezett tagságunk (ESF, CERN, COST, EUREKA, EMBO, OECD stb.) biztosítja számunkra, a magyar kutatók számára, a pozitív környezetet s új lehetőségeket nyit a korszerű infrastruktúrához való hozzáférés tekintetében is;

— nemzeti sikon is kedvezően alakul a kutatás helyzete: a kormányprogramban szereplő, 2002-ig elérendő 1,5%-os GDP-ráfordítás, az elmúlt 10 évben megszenvedett létszámcsökkentések „hozamával” együtt megteremti a lehetőségét annak, hogy az egy kutatóra vetített kutatás-fejlesztési összeg közelítsen az európai átlaghoz;

— végül az Akadémia területén is megindulhat az előrelépés: a konszolidációs folyamat lezárult és pozitív eredményei a következő időszakban fognak jelentkezni, tért nyithatunk új kezdeményezéseknek.

Többek között e három tényezőt is mérlegettem, mielőtt elvállaltam a megítéltető főtítkári megbízást.

* Lásd 1998. 7. számunk beszámolóját. — A szerk.